

Ertebøllekulturens Bopladser ved Roskilde Fjord.

Af cand. mag. Therkel Mathiasen.

Det var i Fjor 70 Aar siden, at Lejrekommisjonen blev nedsat. Lejrekommisjonen, det var de 3 Videnskabsmænd Geologen Forchhammer, Zoologen Japetus Steenstrup og Arkæologen Worsaae, som havde til Hensigt at undersøge nogle mærkelige Østersbunker, som var fundet flere Steder ved vore Kyster, og som laa saa højt, at man ikke syntes, at det nuværende Hav havde kunnet sammenskylle dem; de kunde altsaa tyde paa, at Landet havde hævet sig. Men mellem Østersskallerne var fundet Flintflækker og Dyreknogler, vel tabt i Stranden af Oldtidsfolkene og skyllet sammen med Skallerne af Havets Bølger; det var deres Skyld, at Arkæologen skulde med. Det blev denne, der først fik den rette Forstaaelse af, hvormed man havde at gøre; efter et Besøg ved Skaldyngen ved Mejlgaard i 1849 skriver Worsaae i sin Dagbog: »Man skulde næsten fristes til at tro, at der i den fjerneste Oldtid her har været et Slags Spisested for Omegnens Folk. Derfra Kogekarrene, Kullene, Dyrebenene, Flintflækkerne. Men det er naturligvis kun en løs Formodning, som jeg ikke vil tillægge videre Vægt.« I Julen 1850 foretog den samlede Kommission Gravninger i Dyngerne

ved Bilidt og Havelse Mølle ved Roskilde Fjord; her blev Worsaaes Tydning antaget af de to andre Medlemmer: Skaldyngerne var virkelig Affaldsdynger fra Oldtidens Bopladser; her havde Oldtidens Folk levet, holdt Maaltid, brændt Baal, tilhugget Flint og henkastet deres Affald. Steenstrups Navn »Køkkenmøddinger« gik sin Sejrs-gang Verden over.¹⁾

Siden Lejrekommisionens Dage er vort Kendskab til Stenalderens Køkkenmøddinger blevet stærkt forøget. Ved Nationalmuseets overordentlig grundige og systematiske Undersøgelser af et større Antal Dynger har det vist sig, at de fleste stammer fra en ganske bestemt Periode af vort Lands Oldtid, Ertebøllekulturens²⁾ Tid, som den kaldes efter den bedst undersøgte Dyng; denne Tid falder sammen med det, Geologerne kalder Litorinaperioden; Landet laa da noget lavere end nu, Havet trængte ind over mange nu lavtliggende Kyststrækninger, og det var varmere og saltere end nu, saa Østersen kunde leve ved Sjællands Kyster, store Egeskove dækkede det frodige Land, og Skovene vrimlede af Kronhjorte, Raadyr og Vildsvin. Ertebøllekulturen karakteriseres ved ganske bestemte Redskabstyper, hvorom Fig. 2 giver et Begreb. Befolkningen levede paa et ret lavt Standpunkt, som omstørfende Flokke af Jægere og Fiskere. Indsamling af Skaldyr, navnlig Østers, var en vigtig Hjælp ved Siden af Jagten og Fiskeriet. Kun Hunden var deres Husdyr. Deres Redskaber var simple Økser, Spyd, Bue og Pil, Knive, Skrabere, Bor, Naale, Køller osv. samt Lerkar og simple Smykker, f. Eks. gennemborede Tænder.

Med Udgivelsen af det store Værk »Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark, undersøgte for Nationalmu-

¹⁾ Lejrekommisionens Arbejder er offentliggjort i Videnskabernes Selskabs Oversigt 1848, 1851, 1853—54.

²⁾ Dette Navn, der først er anvendt af Sarauw, foretrækkes fremfor de andre, mere tvetydige eller besværlige som Skaldyngerne Tid, Køkkenmøddingperioden, den ældre Stenalder 2. Af-snit o. s. v.

seet«, 1900, maa Arbejdet paa at lære denne gamle Periodes Kultur at kende siges at være bragt til en foreløbig Afslutning; et stort Antal Dynger er grundigt undersøgt og Resultatet udførligt beskrevet og offentliggjort. En Side af Sagen er dog endnu viet ringe Opmærksomhed, nemlig den mere geografiske: En systematisk Undersøgelse af et større Omraades daværende Kyster, foretaget for at se, hvor mange af disse gamle Bopladser der endnu kan eftervises, samt for at faa en Idé om Bebyggelsens Art og Tæthed, er endnu ikke forsøgt, i hvert Fald ikke offentliggjort. Det er Resultatet af et Forsøg herpaa, der i det følgende skal fremlægges.

Som Arbejdsmark er valgt Roskilde Fjord Syd for Snævringen ved Frederikssund. Denne Fjord dannede i Litorinahavets Tid et Omraade, rigt paa Bugter, Vige, Odder og Øer, og husede en rig Verden af Østers og andre Bløddyr, medens Skovene var rige paa Vildt; man skulde synes, at det var et Omraade, der rigtig kunde tiltale Datidens Folk. Hvordan Landet da saa ud, giver Fig. 1 en Forestilling om. Hvad der var Land dengang, er skraveret; hvad der da var Hav, men Land nu, er prikket; hvad der baade nu og dengang var Hav, er blankt. Man vil da se, hvorledes Havet i endnu højere Grad end nu trængte ind i Landmasserne og dannede en Mængde Fjorde og Vige, som nu er frodige Engstrækninger. Medens den nuværende Kystlinie paa Kortet (Smaaøerne fraregnet) har en Længde af 120 km, havde den tidligere en Længde af over 200 (Afstanden fra Roskilde til Frederikssund er ca. 25 km). Dernæst maatte Arbejdet her ikke begynde helt paa bar Bund; der var fundet en Del Køkkenmøddinger før. Fra Lejrekommisionens Dage forelaa Beretning om nogle Dynger, og ved »Danmarks geologiske Undersøgelse«s geologiske Kortlægning af Egnen, foretaget af nuværende Professor, Dr. K. Rørdam, assisteret af nuværende Direktør, Dr. V. Madsen, var der ogsaa fundet et Antal Dynger, hvorom imidlertid intet er publiceret, bortset fra enkelte Notitser

i Kortbladsbeskrivelserne¹⁾). Endelig valgtes dette Omraade af rent praktiske Grunde: Fordi det laa saa nær København, og let kunde naas derfra paa en Søndagsudflugt.

Arbejdet i Marken er foregaaet paa den Maade, at jeg i Løbet af Foraar og Efteraar 1917 samt Foraar 1919 har fulgt Litorinahavets Kystlinie ved denne Del af Roskilde Fjord²⁾ saa nøje, som det lod sig gøre, og her har kortlagt samtlige fundne Dynger, maalt deres omtrentlige Størrelse, set, hvad de bestod af, samt søgt efter tidsbestemmende Redskaber. Det meste af Kyststrækningen har jeg besøgt to Gange for at faa saa mange Marker som muligt at se i pløjet Tilstand. Større Gravninger er der selvfølgelig ikke foretaget i hver enkelt Dyng og er heller ikke anset for formaalstjenlig ved denne foreløbige Undersøgelse; Gravningen har i de fleste Tilfælde maattet indskrænkes til at konstatere Dyngens Tykkelse eller til kun at se, om der overhovedet under Pløjelaget findes et uforstyrret Skal- og Kulturlag. Resultatet af denne Undersøgelse er blevet Kortet Fig. 1. Ved Lejrekommisionens Arbejder blev fundet 11 Dynger, ved D. g. U.s. Karteringsarbejder 40; hertil kommer saa 53 nye, saa det samlede Antal naar 104 paa det ca. 250 km² store Omraade. Jeg har imidlertid besøgt samtlige paa Kortet indtegnede Dynger, undtagen de paa Roskilde Bys Grund liggende, af Jap. Steenstrup udgravede Dynger ved Haraldsborg og St. Jørgensbjerg (30 og 31), som ikke mere kan findes. Arbejdet hviler saaledes aldeles overvejende

¹⁾ Professor Rørdam har med stor Velvilje overladt mig sit utrykte Materiale om Køkkenmøddingerne, hvorfor jeg er ham stor Tak skyldig.

Ligeledes maa jeg takke Danmarks geologiske Undersøgelse for at have givet mig Adgang til Kort og til de i Undersøgelsens Samling værende Oldsager.

²⁾ Kysterne ved den store Fjord, der langs Værebros Aa gik helt ind til Viksø, er ikke helt undersøgt, da der ikke her kendtes nogle Dynger, da der ikke fandtes nogle, og da hverken Østersen eller Blaamuslingen ifølge Rørdam gik længere ind end til Værebros.

paa egne lagttagelser. En Del af de ved D. g. U.s Undersøgelser fundne Dynger kunde ikke genfindes eller fandtes tvivlsomme og er derfor udeladt paa Kortet.

At der ved fornyede grundigere Undersøgelser vil kunne findes endnu flere Dynger, er ikke udelukket. Arbejdet i Marken vanskeliggøres af mange Forhold, hvorover man ikke er Herre: Militære Anlæg og Villahaver skal respekteres, en tæt Bevoksning af Roer eller Kartofler gør det næsten umuligt at se, om der skulde skjule sig en lille Dynges paa Marken, og ikke alle Marker er set i pløjet Tilstand. Omend Undersøgelsen saaledes lider af Mangler, er der dog næppe overset mange eller store Skaldynger; alt i alt maa det dog vist siges, at Kortet Fig. 1 giver et nogenlunde godt Begreb om, i hvor stor Udstrækning man endnu kan eftervise disse gamle Bopladser, og det giver tillige et Indtryk af Bebyggelsen ved Roskilde Fjord i Litorinahavets Tid.

Naar man færdes ude i Terrænet, er det i Reglen ikke vanskeligt at se, naar man har en Skaldynges for sig. Er Jorden nyløjet, ser man den i Reglen paa lang Afstand. Kun naar der er særlig mange og store Skaller pløjet frem, skinner Dyngen hvid; i Reglen ser man den som en mørk blaalig Plet i den ellers brune Jord. Naar man kommer derhen, ser man, at Jorden paa dette Sted er blandet med knuste Strandskaller, især Østers, men desuden Blaa- og Hjertemusling, Strandsnegl og den lille smukke Nassa-Snegl; undertiden kan Østersen eller et Par af de andre mangle¹⁾. Over Marken findes spredt skarpkantede Flintstykker. Affald fra Tilhugningen, hvoraf næsten altid nogle er revnede og skøre, fordi de har været i Baalet. Er man heldig, finder man Redskaber eller Dyreben. Jorden er mørk, blaalig, af Kulstøv og forraadnede Dyre- og Planterevninger. Graver man ned gennem Pløjelaget, vil man i Reglen træffe paa det uforstyrrede Køkkenmøddinglag, en kompakt Masse af

¹⁾ I 22 af Dyngerne, fortrinsvis de mindste, fandtes ingen Østerskaller.

Skaller, iblandet Aske, brændte Sten og Flintaffald samt, med Held, Redskaber, Potteskaar og Knogler. Det er dog ikke altid, at man træffer et uforstyrret Affaldslag under Pløjelaget; ofte har det oprindelig været saa tyndt, at Ploven har kunnet vende det hele. Saadan ser en Skaldyng ud; de fleste lægger ikke Mærke til denne mørke, skalbandede Plet paa Marken, og saa er det dog et højst interessant Oldtidsminde.

Foruden de sikre Dynger, der er indtegnet paa Kortet, er der talrige Steder set Skalstumper i Overfladen paa Marker, der ligger over Havets højeste Stand; men kun hvor Dyngen er sikker, er den medtaget. Da Hovedmængden af Dyngerne ligger paa dyrket Mark, kan den intensive Dyrkning, der har fundet Sted i Aartusinder siden, muligvis have udslettet en Del; det vilde være mærkeligt andet. Et Vink herom faar man ved at se, at i Skovene, Boserup, Bognæs og Selsø Østskov, ligger Dyngerne særlig tæt.

Dyngernes Størrelse er overordentlig varierende, lige fra nogle, der hører til Landets allerstørste, som Dyngen paa Svineholmens Nordende (Kortet Nr. 100), der har en Længde af 130 og en Bredde af 60 m samt over 1 m tykke Skallag, til smaa Pletter, faa m efter hver Led og oprindelig ikke tykkere, end at Ploven har kunnet vende det hele. Over 100 m lange er kun Dyngerne ved Marbæk (5), Saltvad Bro (12) og Laalikhuse (95) foruden den ovennævnte paa Svineholmen. Over 25 m lange er 61 Dynger, afmærket paa en særlig Maade paa Kortet. Af Resten, 43, er 11 kun omkring 10 m lange. I 56 Dynger er der konstateret uforstyrret Kulturlag under Pløje- eller Muldlaget; muligvis findes et saadant endnu flere Steder, blot er det ikke truffet ved den ubetydelige Gravning, der kunde foretages i hver enkelt Dyng. Om alle de kortlagte Punkter gælder det imidlertid, at her har man holdt Maaltid, her har der været tændt Baal, her har man tilhugget Flintredskaber. Hovedparten af Dyngerne maa da kaldes Bopladser; her har en større eller mindre Meneskeflok opholdt sig i kortere eller længere Tid. Om en

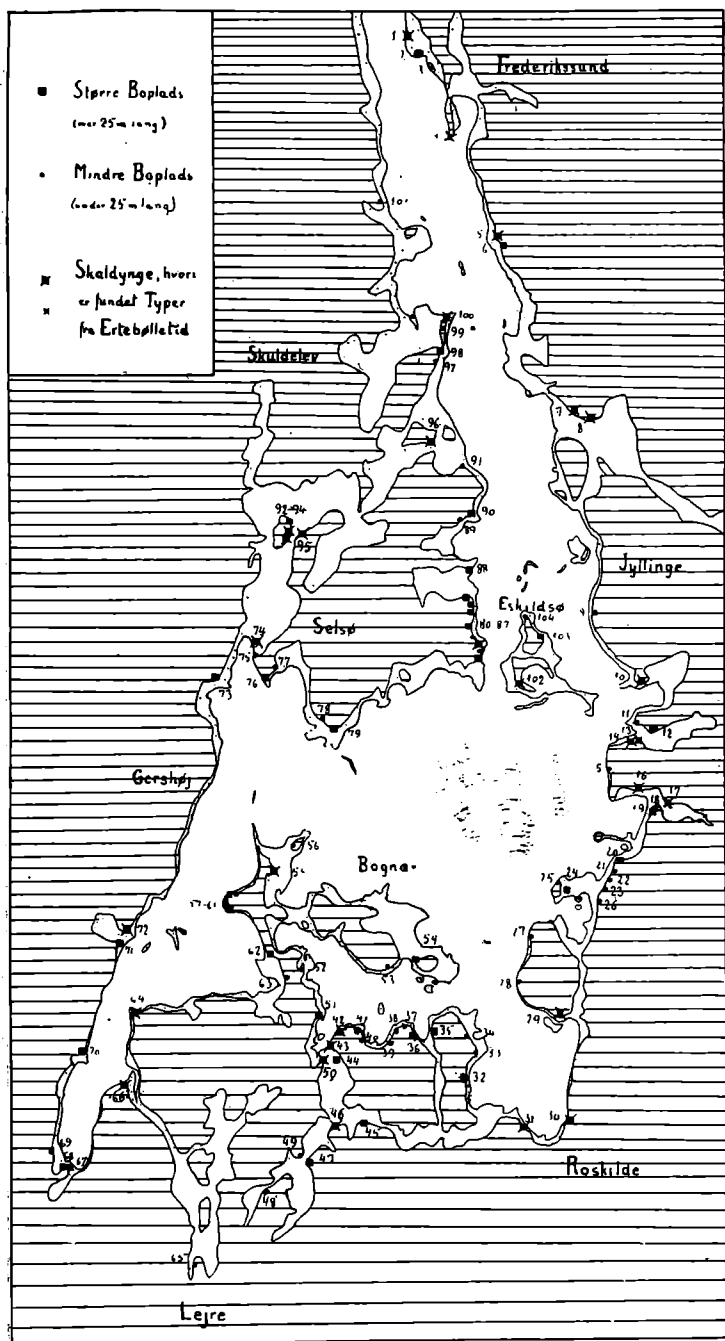

Fig. 1. Skaldyng ved Roskilde Fjord.

Del Smaadynger kunde man fristes til at anvende Ordet Maaltidspletter; de maa være dannet ved et meget kortvarigt Ophold. Navnet Maaltidsplet maa have Berettigelse ved nogle Punkter, som, da de ikke har kunnet kaldes Bopladser, ikke er indtegnet paa Kortet. Den nordlige Del af den Halvø, der fra Tørslev i Horns Herred skyder sig ud i Fjorden, optages af en Bakke, der i Litorinatiden som en Ø ragede op af Havet. Paa Toppen af denne Bakke, langt højere end Havet nogensinde har naaet, findes over et lille Areal, 3—4 m efter hver Led, en Del Stumper af Østers, Hjerte- og Blaamusling og Strand-snegl i Overfladen; endvidere træffer man en Del brændte Flintstykker; man træffer ikke noget under Pløjelaget. Det er aabenbart en saadan Maaltidsplet. Man kan tænke sig, hvordan en lille Flok Mennesker, maaske hjemmehørende paa den nærliggende store Boplads paa Svineholmen, her er gaaet i Land paa Holmen med deres Fangst af Skaldyr; paa Holmens Top har de lejret sig om det blussende Baal og ristet de lækre Østers. Skalstumperne viser os nu, Aartusinder efter, hvad her er foregaaet.

Fra hvilken Tid alle disse Skaldynger stammer, ses tydeligt af de Redskaber, der er fundet i dem. I 50 af Dyngeerne er fundet Redskaber, i de fleste Tilfælde Overfladefund, da større Gravninger som nævnt ikke er foretaget. I 29 Dynger er fundet de to for Ertebøllekulturen særlig karakteristiske Former, Skivespalteren (Fig. 2 a—b) og Kærneøksen (Fig. 2 c); disse Dynger er mærket paa en særlig Maade paa Kortet. Kun én Dynges vides at være fra yngre Stenalder, den af Nationalmuseet undersøgte Lejredynges (65), men denne afviger ved sin Beliggenhed, ret højt paa en Bakkeskraaning, noget fra Litorinagrænsen, fra den sædvanlige. Paa Overfladen af 3 andre Dynger er fundet yngre Stenalderes Redskaber: En Planke (Forarbejde) til en yngre Stenalderes Økse paa den lille Dynges paa Svineholmens Ryg (99) (den nærliggende, 100, er fra Ertebølle-tid), en tyndnakket Økse og en smuk Flækkekniv i 7 og en tyndnakket Økse i 17; i begge er desuden fundet Skivespaltere. Det maa saaledes anses

for sandsynligt, at langt største Parten af de 104 Bopladser stammer fra Ertebøllekulturen, noget, som deres Beliggenhed umiddelbart ved den tidligere Strandbred ogsaa taler for; Ertebølle tidens Mennesker var jo med deres Jagt, Fiskeri og Indsamling af Skaldyr langt mere afhængige af Stranden end den yngre Stenalder's Mennesker med deres Kvæghold og Dyrkning af Jorden.

Hvad der er af stor Interesse, er Dyngernes Beliggenhed i Forhold til Litorinahavets højeste Vandstand. I 1891 kom Rørdam¹⁾, væsentlig grundet paa Undersøgelser ved Roskilde Fjord, til et Resultat, som han udtaler ved at sige, »at Køkkenmøddingperioden falder sammen med den marine Periode's sidste Afsnit, eller at Dyngedannerne først begyndte at virke, efter at Hævningen allerede var begyndt«. En Del af disse Dynger bekræfter dette Resultat; de ligger lidt nedenfor Litorinagrænsen paa den tidligere Strandbred og hviler paa Stranddannelser. Dette gælder den bekendte Dyng ved Bilidt (1), Dyngen ved Frederikssund (3) og flere af Dyngerne ved Boserup (36, 39). Enkelte af Dyngerne er mere eller mindre omlejret af Havet, og kun den sorte Kulturlag, Flintaffaldet og de brændte Sten viser, at vi har med en omlejret Køkkenmødding og ikke med en naturlig Stranddannelse at gøre, saaledes Dyngen ved Oxeholm (79), et Par paa Bognæs (53, 54), en paa Risø (24) og en paa Eskildsø (104). Delvis omlejret af Havet er i sine nedre Lag Bilidt (1), i sine øvre Haraldsborg (30); dette sidste, som Jap. Steenstrup²⁾ anfører, kunde tyde paa, at Dyngen stammer fra Tiden før Vandstanden naaede sin højeste Værdi; Dyngen, der var lagt nær Strandbredden, blev ved Havets Stigning oversvømmet og omlejret i sine øvre Lag. Forskellige andre lagttagelser tyder ogsaa paa, at Omraadet har været beboet, før Vandstanden var højest. I Strandgrus under 55 cm Kulturlag, 15 cm Sand og 20

¹⁾ K. Rørdam: Saltvandsalluviet i det nordøstlige Sjælland. D. G. U. Nr. 2. 1891. p. 117.

²⁾ Videnskabernes Selskabs Oversigt 1853 p. 17.

cm omlejret Kulturlag i Dyngen ved Bilidt har Nordmann³⁾ fundet Kulstumper og Flintredskaber, som tyder paa, at Stedet har været beboet, før den højeste Vandstand indtraf. I Nordvæggen af en Grusgrav paa Boserup Sanatoriums Grund (lige Syd for 40) saas under hinanden flere, indtil 5, vandrette Kulstriber, indlejret mellem Grus- og Sandlagene, der danner hele Væggen og i en Afstand fra Overfladen af 30—80 cm. I samme Grusgravs Vestvæg saas i Strandgrusets øvre Lag flere skaalformede Fordybninger, ca. 1 m i Tværsnit og 20—30 cm dybe, fyldt med sort Jord med Kulstumper, ildskørnet Flint og større sværtede Sten; Fordybningerne var atter overlejret af et Lag uforstyrret Strandgrus. Vi har her rimeligvis Baalpladser, anlagt paa Strandbredden og ved Havets Stigning atter dækket af Stranddannelser. Medens der saaledes er Ting, der viser, at Omraadet har været beboet baade før og efter Litorinahavets Maksimum, er det dog sandsynligt, at største Delen af Dyngerne stammer netop fra Tiden før denne højeste Vandstand; de fleste Dynger ligger umiddelbart over den marine Grænse. Ertebøllekulturen har, som Fundene fra Bra-brand og Limhamn viser, været fra Tiden før til noget efter Litorinasænknings Maksimum, og det er da ogsaa paa Forhaand rimeligt at antage, at et Omraade som dette, der har tiltalt Stenalderens Folk saa stærkt, har været beboet under hele Kulturperioden.

Med et saa stort Materiale til Raadighed maa der kunne udfindes nogle almindelige Regler, efter hvilke Datidens Folk gik ved Valget af Boplads. Beliggenheden ved Kysten, oftest umiddelbart ved Strandbredden, er da den første Betingelse. Mange ligger paa en jævn Skraaning, der fra en lav Bakke fører ned til den fordums Strandbred; ofte gaar Dyngen helt ned paa Strandbredden; er Skraaningen for stejl, lægges Bopladsen ovenfor, paa selve Bakkens jævne Overflade. Sjældnere ligger Dyngen ovenfor en høj, stejl Klint, som den mindre Dyng

³⁾ V. Nordmann: Der Kjøkkenmødding bei Bilidt. Kbh. 1912.

paa Svineholmen (99); den store Dyngge paa dennes Nordspids strækker sig lige fra Strandbredden til højt op paa Bakken. Lige ovenfor en lav Klint ligger mange, ved Boserup (37—38, 41—43), Bognæs (57—61) m. fl. Ofte ligger Dyngen paa en lav Bakketop, der rager op over ellers flade Omgivelser.

Det viser sig endvidere, at en stor Del af Bopladserne ligger paa Odder, Kystfrespring og Smaaøer; faktisk gælder dette langt flere, end man faar Indtryk af ved at se paa Kortet. Paa et Kort i denne Maalestok ses Kystens smaa Ind- og Udbugtninger saavel som Terrænets smaa Hævninger og Sænkninger ikke tilstrækkelig tydeligt. Men færdes man ude i Terrænet, lærer man snart, hvor man kan vente at finde Dynger. Af de 104 Bopladser ligger 63 paa Odder og Kystfrespring, 19 paa Smaaøer, eller ialt 82, d. e. 79 %. Medtages kun de noget større Dynger, stiger dette Procenttal til 87 (53 af 61 Dynger). Det har altsaa overvejende været en Odde- og Øbebyggelse. Dette er forresten noget, vi genfinder ved mange af de mest bekendte Køkkenmøddinger; paa Odder ligger Dyngerne ved Havelse, Kassemose, Mejlgaard, Krabbesholm, paa Kystfrespring Klintsø, Nivaa, Aamølle, paa Smaaøer Sølager, Lygteholm, Høsehals, Havnø og Gudumlund. Det er imidlertid ikke enhver Odde eller Ø, der er lige egnet til Bebyggelse; den maa ikke være saa flad, at Bopladsen udsættes for Oversvømmelse, eller saa stejl, at Adgangen til Stranden vanskeliggøres. Lave, frespringende Bakker, der hæver sig tydeligt over flade Omgivelser, synes i de fleste Tilfælde at være foretrukket. De høje, stejle Øer Kølholm, Svaleklint og Bolund bærer ingen Bopladser, hvorimod dette er Tilfældet med næsten alle de lavere Smaaøer.

Hvorfor har man nu fortrinsvis valgt at bo paa Odder og Smaaøer? Disse gav Befolkningen god Beskyttelse, her var de bedre skjult, undgik lettere Fjender af forskellig Slags. Samtidig var de nær Skalbankerne, hvorfra de hentede en væsentlig Del af deres Føde; forbi disse Odder og Øer, som ofte indsnævrede smalle Sunde, var

Vandstrømningen særlig livlig, og her kunde Skaldyrene rigtig trives. Men tørt maatte man bo; derfor valgtes fortrinsvis de højeste Punkter, da Skovene ogsaa her ydede dem tilstrækkelig Læ.

Et andet Forhold ses ikke ved dette Kort, men ses, naar man betragter hele Isefjordsomraadet¹⁾. Man vil da se, at ud mod det aabne Hav ligger næsten ingen Dynger. Ikke alene Kysterne ud mod det aabne Kattegat, men ogsaa de Kyster, der vender ud mod Isefjordens Bredning, Vestkysten af Hornsherred indtil Kyndby, Østkysten af Odsherred og Nordkysten af Ourø, synes at have været ubeboede; men Bopladserne ligger tæt ved alle Isefjordens mindre Forgreninger, Bramsnæs Vig, Holbæk Fjord, Lammefjord og Roskilde Fjord. Befolkningen har aabenbart undgaaet det mere aabne, urolige Hav og i Stedet holdt til i de roligere Fjorde og Vige. Samme Forhold genfindes overalt: Ingen Bopladser ved det aabne Hav, mange ved dets rolige Forgreninger. Særlig rig paa Bopladser fra denne Tid er Omraader som Limfjorden, Mariager Fjord, Kolindsund, Odense Fjord og Smaalands-havet. Spørgsmaalet om, hvor Ertebøllekulturens Mennesker valgte deres Bopladser, maa da besvares saaledes: Paa Odder og Øer i lune Vige.

Foruden de sædvanlige 5 Bløddyr, Østers (*Ostrea edulis*), Hjertemusling (*Cardium edule*), Blaamusling (*Mytilus edulis*), Strandsnegl (*Litorina litorea*) og *Nassa reticulata*, har Prof. Rørdam fundet følgende Bløddyr i de af ham besøgte Køkkenmøddinger indenfor dette Omraade: *Montacuta bidentata*, *Tapes aureus* og *pullastra*, *Tellina baltica*, *Scrobicularia piperata*, *Cerithium reticulatum*, *Litorina rudis*, *rudis* var. *tenebrosa* og *obtusata*, *Hydrobia* sp., *Helix* sp., *Rissoa membranacea*, *inconspicua* og *striata*, *Cardium exiguum*; de 3 sidste dog kun i een Dyng. De fleste af disse Bløddyr er sikkert tilfældigt medslæbt til Dyngen. De har Interesse ved, at de viser den nøjeste

¹⁾ Her støtter jeg mig til et af Prof. Rørdam udarbejdet, men ikke publiceret Kort.

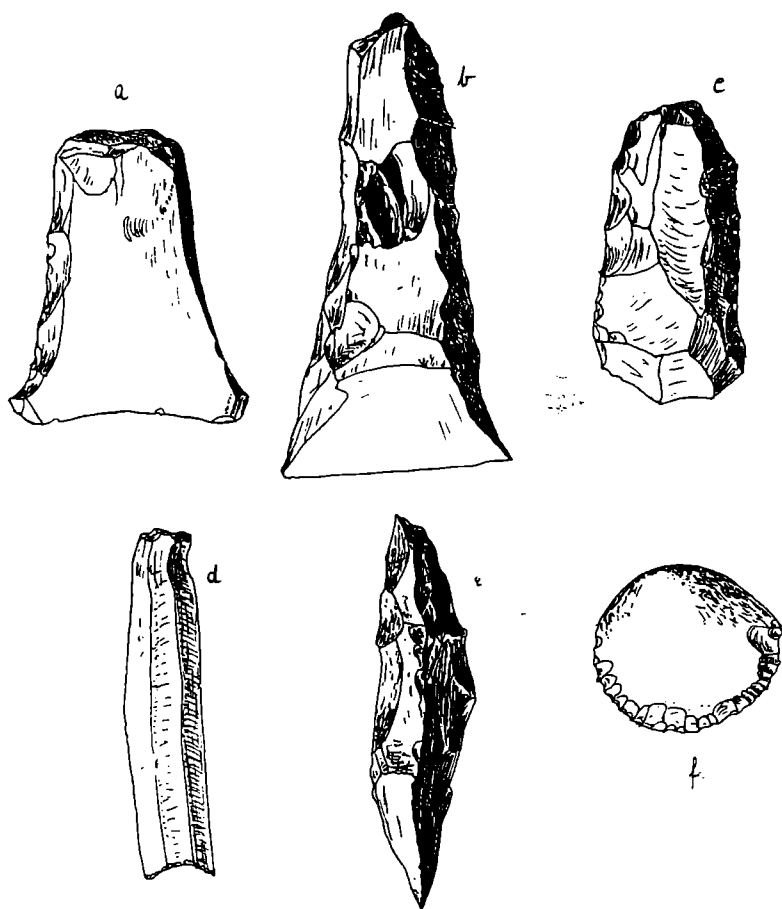

Fig. 2. Ertebølletyper.

Overensstemmelse med Bløddyrerne i de naturlige Aflejringer fra Litorinahavet ved Roskilde Fjord¹⁾).

De ved disse Undersøgelser fundne Redskaber hører til de velkendte Typer fra Ertebøllekulturen: Skivespaltere, Kærneøkser, Mejsler, Flækker, Skive- og Flækkeskrabere, Bor o. s. v. Fig. 2 viser nogle af disse Typer.

¹⁾ Sml. K. Rørdam 1891 p. 102 og Tabellerne i Beskrivelse til Kortbladene København og Roskilde. D. G. U. I. 6. 1899. p. 66, 76 og 88.

Skivespalterne a og b er fundet henholdsvis midt imellem Dyngerne 11 og 12 (Saltvad Bro) og i 8 (Orehøj); Kærne-øksen c er fra Torpe (96); Spydspidsen e fra Vente (93); Flækkeskraberen d fra Selsø Mølle (74); Skiveskraberen f fra Orehøj (8). Fra Dyngen ved Herslevpynt (64) haves en stor, smuk sleben Grønstensøkse med spidsovalt Tvær-snit¹⁾. Nedenfor Dyngen ved Torpe (96), i det smalle Sund, ligger en naturlig Østersbanke; her fandtes en Skivespalter. I Dyngen ved Marbæk (6) angiver V. Boye²⁾, at der er fundet 3 Menneskeskeletter i Skallaget, 63 cm nede, omgivet med Sten, »lidt større end Brosten«; her har man maaske en af de endnu meget sjældne Be-gravelser fra Ertebølletiden.

Paa Grundlag af de faa Redskaber lader de enkelte Dyngers Plads indenfor den lange Periode, Ertebøllekul-turen har varet, sig ikke fastsætte. En systematisk Un-dersøgelse af en mindre Del af hver enkelt Dyng, kom-bineret med en nøjagtig Bestemmelse af deres Beliggenhed i Forhold til Litorinahavets højeste Grænse kunde mulig-vis give interessante Resultater angaaende Udviklings-gangen indenfor Ertebøllekulturens Tid.

Faa Egne i Landet har vel tiltalt den ældre Stenalders Folk som Roskilde Fjord med dens overordentlig bugtede Kystlinie, med de talrige Odder, Øer, Sunde og Vige, med rige Skalbunker i Fjorden og jagtbart Vildt i Skovene³⁾. Med sikkert Blik for det hensigtsmæssige valgte de deres Bopladser, hvor Naturforholdene indbød dertil. Omend Roskilde Fjord saaledes har hørt til Landets tættest be-boede Egne, har den dog næppe været tæt befolket i

¹⁾ I D. G. U.s Samling; de fleste andre Redskaber (bl. a. de afbil-dede) er i min Besiddelse.

²⁾ Arkæologisk og etnografisk Tidende CXXVI, Nationaltidende 6. Febr. 1891.

³⁾ At dog ogsaa andre Egne har været tæt beboede i Ertebølle-tiden, fik jeg et Indtryk af i Sommeren 1917; ved at gaa langs Stranden langs Mariager Fjord fra Mariager til Hobro talte jeg 10 Skaldynger paa den ca. 15 km lange Strækning; ingen af disse Dynger er omtalt i Literaturen.

talmæssig Henseende; her kunde en nøjagtig Opmaaling af samtlige Dynger maaske yde Oplysninger af Værdi.

Tabel over de enkelte Dynger.

De første Tal angiver største Længde og Bredde i m; dernæst Tykkelse i cm eller, hvis denne ikke kendes, Tilstedeværelsen af uforstyrret Kulturlag ved +; endelig hvad der er fundet i den af Redskaber og Knogler, hvor de er omtalt i Literaturen, og hvem der har fundet dem (R. = Rørdam (D. G. U.), L. = Lejrekommisionen, T. M. = Forfatteren).

1. Bilidt. Over 30 m. 55 cm. Mange Ertebølletyper. (Vid. Selsk. Overs. 1848 p. 1 og 1851 p. 12. V. Nordmann 1912.) L.
2. Syd for Bilidt. 45×30 ; +. R.
3. Frederikssund. +. Flækker. Næsten bortgravet. R.
4. Kalvø. 10×8 ; +. 1 Kærneøkse, 1 Knude. T. M.
5. Marbæk I. 150×25 ; 60. 1 Kærneøkse, 1 Bor, flere Flækker. R.
6. Marbæk II. 40×20 ; over 63. 3 Menneskeskeletter (Nationalt. 6. Febr. 1891). R.
7. Orehøj I. 50×25 . 2 Skivespaltere, 1 Knude, 1 tynd. Økse, 1 Flækkekniv. R.
8. Orehøj II. 40×15 ; +. 4 Skivesp., 1 Flække, 2 Skiveskrabere. T. M.
9. Jyllinge. 15×15 . R.
10. Vigen. 40×35 ; over 10. 1 Kærneøkse, flere Flækker. T. M.
11. Klinten. 10×7 ; +. R.
12. Saltvad Bro. 150×10 ; +. Flækker. (Vid. Selsk. Overs. 1851 p. 208.) L.
13. Gerdrup I. 20×15 ; 6. 1 Skivesp., 1 Kærneøkse, 1 Flække. R.
14. Gerdrup II. 50×15 ; +. 2 Kærneøkser. T. M.
15. Vejlegaard Vest. 7×5 ; +. R.
16. Vejlegaard Syd. 50×20 ; +. 1 Skivesp., 1 Flække, 1 forst. Søpindsvin (tilfældigt?). T. M.

17. Gerebro Nord. 15×10 . 1 Skivesp., 1 tyndn. sleben Økse. T. M.
18. Gerebro Syd I. 12×12 . T. M.
19. Gerebro Syd II. 25×20 ; +. 1 Flække. T. M.
20. Lille Valby I. 25×10 ; over 10. T. M.
21. Lille Valby II. 15×15 . T. M.
22. Lille Valby III. 20×10 . T. M.
23. Lille Valby IV. 10×6 . T. M.
24. Risøgaard. 60×15 . 1 tykt Bor; delvis omlejret. T. M.
25. Risøs Nordpynt. 10×10 . T. M.
26. Bløden. 15×6 ; over 10. T. M.
27. Veddelev Skydebaner. 20×15 ; +. R.
28. Veddelev Vestpynt. Lille; 10. Næsten bortgravet. T. M.
29. Ydinggaard. 65×20 ; +. 1 Skivespalter T. M.
30. Haraldsborg. Betydelig; +. Flere ældre St. Redskaber og Knogler. (Vid. S. Overs. 1853 p. 17 og Vid. Medd. Nat. F. 1904.) L.
31. St. Jørgensbjerg. 50×15 . Fiere Flækker og »raa Økser«. (Vid. S. Overs. 1853, p. 17.) L.
32. SØ. f. Parcelgaarden. 35×20 ; +. T. M.
33. Ø. f. Parcelgaarden. Lille; 2 Flækker. R.
34. NØ. f. Parcelgaarden. 15×20 . 2 Flækker. R.
35. NV. f. Parcelgaarden. 50×20 . 1 tykt Bor, 1 Skrabber. R.
36. Landgangsbroen, Boserup. 20×20 ; +. Næsten bortgravet. R.
37. Boserup Skov I. 20×15 ; 50. T. M.
38. Boserup Skov II. 20×8 ; +. T. M.
39. Boserup Skov III. 10×8 ; 20. Næsten bortgravet. T. M.
40. Boserup Sanatorium I. 10×5 ; +. R.
41. Boserup Sanatorium II. 50×10 ; +. R.
42. Bregnebjerg. 20×75 . 2 Kærneøkser, Slagsten; det meste bortgravet. (Vid. S. Overs. 1851 p. 206.) L.

43. Kattingeværk. Betydelig; 75. Mauge Ertebøllereds-
og Knogler. (Vid. S. O. 1848 p. 17 og 1851 p. 205.
Vid. Medd. N. F. 1904.) L.
44. Kattinge Søs Østside. 35×10 ; +. 2 Flækker, 1
Rygflække. R.
45. Kattinge Søs Sydende. 35×20 ; +. T. M.
46. Slusebro. 80×40 ; +. 2 Skivespaltere, 1 Kærne-
økse, 1 Mejsel, 2 Skiveskrabere. T. M.
47. Svogerslev Sø I. 35×30 . Brudst. af Flækkeblok.
T. M.
48. Buesø. 8×5 . T. M.
49. Svogerslev Sø II. 20×10 . T. M.
50. Næbbeslot. 30×25 ; +. 2 Skiver, 1 Flække, 1
Skiveskraber; marvsp. Knogler (Kronstyr). T. M.
51. Kattinge Vig. 25×20 ; +. T. M.
52. Hjelmsholme. 20×6 ; over 10. R.
53. Storskov, Bognæs. Lille. R.
54. Askehoved. $25 \times$; 30. 1 tykt Bor, 1 Skraber
(Vid. S. O. 1853 p. 19). R.
55. Vesterskov. 50×10 . 1 Skivespalter, 2 Flækker. R.
56. Nørrehoved. 20×20 ; over 10. T. M.
57. Agernæs I. 12×10 ; +. T. M.
58. Agernæs II. 30×15 . T. M.
59. Agernæs III. 20×10 ; over 10. T. M.
60. Agernæs IV. 50×10 ; 10. T. M.
61. Agernæs V. 10×5 T. M.
62. Bognæs Hals. 35×15 . T. M.
63. Skyttehuset. 12×5 ; 10. T. M.
64. Herslevpynt. 50×10 ; +. 2 Skivesp., sleben
Grønstensøkse, flere Flækker, Knogler (V. S. O.
1848 p. 72 og 1851 p. 205). L.
65. Løjre. 10×6 ; 50. Yngre Stenalders Redsk., talr.
Knogler (Affaldsd. f. Stenalderen 1900 p. 163). R.
66. Gjevningepynt. 25×20 ; 15. 2 Kærneøkser, 3 Knu-
der, 5 Flækker. (V. S. O. 1851 p. 207.) L.
67. Borrevejle Skov I. 30×10 . T. M.
68. Borrevejle Skov II. 30×15 . 1 Flække. T. M.
69. Uglestrup. 12×10 . T. M.

70. Lyndby. 35×30 ; 7. T. M.
71. Ørbæksgaard Syd. 35×20 ; 20. 1 Flækkesav. R.
72. Ørbæksgaard Nord. 60×15 . 7 Skivesp. og Kærne-
økser, 6 Knuder, 1 Skiveskr. (Vid. S. O. 1851 p.
207.) L.
73. Aasbakke. 45×45 . R.
74. Selsø Mølle. 25×15 . +. 1 Kærneøkse, 1 Flække-
skraber, 1 Flække. T. M.
75. Klintens Nordvesthjørne. 15×10 ; +. 1 Flække. R.
76. Klintens Sydhjørne. 40×15 . 1 Knogle. R.
77. Klintens Østhjørne. Lille; +. R.
78. Bredvig. Lille. T. M.
79. Oxeholm. 40×5 ; +. Delvis omlejret. T. M.
80. Selsø Østskov I. 35×20 . R.
81. Selsø Østskov II. 20×10 ; +. T. M.
82. Selsø Østskov III. 40×15 ; +. 1 Skivespalter, 1
Hundekæbe. R.
83. Selsø Østskov IV. 8×5 . R.
84. Selsø Østskov V. 35×12 . R.
85. Selsø Østskov VI. 25×10 . R.
86. Selsø Østskov VII. 25×15 . +. R.
87. Langøre. 25×10 . +. T. M.
88. Hammeren. 50×20 ; +. Enkelte Flækker. T. M.
89. Stubbene I. 12×8 ; +. R.
90. Stubbene II. 30×15 . 1 Flække. R.
91. Selleris. 10×5 . R.
92. Vente I. 30×25 ; +. 1 Kærneøkse, 1 Knude, 1
Knoglestump. R.
93. Vente II. 50×25 ; +. 1 Skivesp., 1 Spydsp.,
mange Knogler (Kronstyr). R.
94. Vente III. 40×35 ; +. T. M.
95. Laalikhuse. 105×40 ; +. 1 Kærneøkse, 1 marvsp.
Knogle (Raadyr). R.
96. Torpe. 25×15 ; +. 2 Skivespaltere, 1 Kærneøkse.
T. M.
97. Skuldelevaasen I. 15×6 ; +. 1 Knude. T. M.
98. Skuldelevaasen II. 40×25 ; +. 1 Flække. R.

99. Svineholmens Ryg. 20×15 . 1 Planke til yngre Stenalders Økse. T. M.
100. Svineholmens Nordende. 130×60 ; over 100. 1 Kærneøkse. (Rørdam 1899 p. 61.) R.
101. Gjerlev. 15×10 . Brudst. af Knogle. T. M.
102. Eskildsøs Sydside. 25×20 ; +. Brudst. af Kærneøkse. (Rørdam 1899 p. 70.) R.
103. Eskildsøs Østside. 25×15 ; +. T. M.
104. Eskildsøs Nordspids. 20×10 . 1 Flække; delvis omlejret. T. M.

København, 27. April 1919.
